

معیارهای کارشناسی در جمع آوری و حفاظت از مخطوطات

سخنرانان:

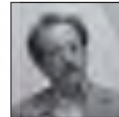
عبدالله انوار،
کارشناس نسخ خطی

دکتر رضاخانی پور،
مدیر کل پردازش معاونت کتابخانه ملی

خلیل مستوفی،
کارشناس قیمت‌گذاری کتب خطی

شمس‌الدین قرشی،
کارشناس قیمت‌گذاری کتب خطی

علی صادق‌زاده،
مدیر گروه فراهم آوری در مدیریت خطی،
کتابخانه ملی

فتح‌الله کشاورز،
مدیر کل کتاب‌های خطی و نادر،
کتابخانه ملی، دبیر جلسه

نسخه‌های خطی میراث فرهنگی هر ملتی است و هویت فرهنگی، تاریخ و تمدن هر ملتی در لایه‌های برگ‌های آن نهفته است و بر ما واجب است تا دستاوردهای پیشینیان را ارج نهیم و نگاهدارنده این میراث گرانبساز باشیم. شاید بتوان گفت نسخه‌های خطی هیچ ملتی به اندازه نسخه‌های خطی کشورهای اسلامی نیست و سهم نسخه‌های خطی متعلق به دانشمندان ایرانی در این میان بسیار قابل توجه است.

شناسایی، ارزیابی و تهیه نسخه‌های خطی به خاطر ارزش و اهمیت آن در کشورهای مختلف به یکی از فعالیت‌های مهم کتابخانه‌های بزرگ و مجموعه‌داران تبدیل شده است. با توجه به اهمیت نسخه‌های خطی، نشست تیرماه نشریه با حضور متخصصان و کارشناسان، به بررسی معیارهای ارزیابی و کارشناسی نسخه‌های خطی اختصاص یافته است که در ادامه می‌خوانید:

انوار:
برای اینکه یک نسخه خطی
عرضه شود، دو مسئله
باید در نظر گرفته شود؛ اول
کتاب‌شناسی و بعد بحث
درباره خاصیت‌های فیزیکی
نسخه‌ها

کشاورز: طی آسیب‌شناسی نسخه‌های خطی در چند سال اخیر متوجه شدیم که در حال حاضر با دو مسئله روبه‌رو هستیم؛ یکی اینکه نسخه‌های خطی در شرایط نامناسبی نگهداری می‌شوند و دوم خطر خروج نسخه‌های خطی از کشور وجود دارد. به همین دلیل اولویت را بر این گذاشتیم که در فعالیت‌های کتابخانه ملی مبنا را بر فراهم‌آوری و جمع‌آوری نسخه‌های خطی بگذاریم. برای این کار چند فعالیت می‌توانستیم انجام دهیم. یکی اینکه مردم و مالکان نسخه‌های خطی را تشویق کنیم که منابع خود را به کتابخانه‌ها و مراکزی اهدا کنند که امکانات نگهداری استاندارد را دارند؛ دوم اینکه منابع را از مالکان آنها بخریم. درخصوص اهدای منابع چند کار را شروع کردیم. ابتدا سوابق تمام منابعی را که تاکنون به کتابخانه ملی اهدا شده بود، بررسی و کامل کردیم. کار دوم این بود که ما در سال گذشته از برخی از اهداکنندگان تجلیل کردیم و بنا داریم امسال هم این کار را انجام دهیم. کار دیگر اینکه کتابی در دست تدوین داریم که مشخصات اهداکنندگان کتاب‌های خطی و مشخصات کتاب‌های اهدایی آنها را در آن منتشر می‌کنیم و امیدوارم امسال جلد اول آن منتشر شود.

مسئله دیگری که ما با آن روبه‌رو هستیم، خروج نسخه‌های خطی از کشور و نیز نگهداری نامناسب نسخه‌های خطی در سال‌های گذشته است، در واقع اگر آن را فاجعه بنامیم

گزاره نگفته‌ایم. ما مصمم شدیم که تمام اهتمام خود را به جمع‌آوری نسخه‌های خطی معطوف کنیم. البته این بدان معنا نیست که از پردازش و اطلاع‌رسانی آنها غافل باشیم. در وهله اول باید گردآوری کنیم تا به پردازش و سازمان‌دهی آنها است. برای خرید نسخه‌های خطی در کتابخانه ملی کمیته‌ای را تشکیل دادیم که این کمیته به‌طور مستمر در حال ارزیابی و قیمت‌گذاری نسخه‌های خطی است. ابتدا از استاد انوار سؤال می‌کنم که شما برای ارزیابی نسخه‌های خطی، غیر از آن عشق و علاقه‌ای که طبیعتاً باید در یک کارشناس نسخه‌های خطی باید باشد، چه تجربه و تخصص‌هایی را لازم می‌دانید که لازم است کارشناس داشته باشد.

مستوفی:
ما در قیمت‌گذاری
وضع بیرون را هم
در نظر می‌گیریم، برخی
از کتاب‌ها در بیرون
اهمیت بیشتری دارند،
مثل کتاب‌هایی که تزئینی
است. ولی کتاب‌های علمی
در بیرون طرفداری ندارند.
کتابخانه‌ها آنها را بررسی
و خریداری می‌کنند

انوار: به نظر من نسخه خطی از دو جنبه باید مورد توجه باشد که اساس فهرست‌نگاری هم بر همین است. پنجاه سال پیش من با هیئتی کار می‌کردم که همه از کتابداران معروف بودند، از جمله مرحوم مینوی، زریاب خویی، دانش‌پژوه و همچنین آقای ایرج افشار که همه عمر خود را بر روی کتاب‌ها گذاشته بودند، در آنجا تشخیص دادیم که استاندارد برای این کار تهیه کنیم و امروزه در تمام ایران از آن استاندارد استفاده می‌شود. برای اینکه یک نسخه خطی عرضه شود، دو مسئله باید در نظر گرفته شود؛ یکی کتاب‌شناسی یعنی قسمت علمی کتاب مورد بحث باشد و به جنبه‌های فیزیکی نسخه توجه نداشته باشیم. مسئله دیگر هم بحث درباره خاصیت‌های فیزیکی نسخه‌ها بود که اسم آن را نسخه‌شناسی گذاشته بودیم و سعی می‌کردیم با تهیه این فیش‌ها محتویات کتاب را به‌طور کامل مشخص کنیم. لازم است ذکر کنم که منظور از فیش در کتابداری برگه‌هایی است که مطالبی را از کتاب عرضه کند که مخاطبان کتاب پس از مطالعه آن، به محتوای کتاب علم اجمالی پیدا کند. این قسمت کتاب‌شناسی نام گرفت که برای آن عناصری باید عرضه شود. یک فیش کتابداری شامل دو قسمت کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی است. در کتاب‌شناسی ابتدا باید نام کتاب سپس نام مؤلف کتاب و بعد از آن نام کسی که کتاب به او اهدا شده، یعنی مهدی‌علیه، آورده شود. بعد از آن درباره مطالب کتاب نکاتی ذکر شود تا فرد مراجعه‌کننده بتواند کتاب را به‌طور کامل شناسایی کند. در بخش کتاب‌شناسی چند عامل باعث می‌شود که کتاب ارزش پیدا کند؛ علمی که کتاب درباره آن بحث می‌کند؛ نویسنده کتاب - مثلاً وقتی شما کتابی از ملاصدرا عرضه می‌کنید با کتابی که نویسنده آن صاحب‌نظر نیست، تفاوت دارد - و سبک نویسنده. در بخش نسخه‌شناسی خواص فیزیکی کتاب مورد توجه قرار می‌گیرد که ملاک ما نوع کاغذ بود، زیرا در آن زمان پانزده نوع کاغذ داشتیم و نسخه‌ای که کاغذی از جنس بهتر داشت، ارزش آن نسخه بیشتر بود. دومین مورد در این بخش تزئینات کتاب است که به آن تذهیب می‌گویند. سومین

مورد کاتب نسخه خطی است. قدمت نسخه نیز اهمیت دارد. نسخه هر چه قدیمی‌تر باشد، ارزش آن بیشتر است.

کشاورز: ضمن تشکر از استاد انوار که نکاتی را درباره ملاک‌های ارزش‌گذاری کتاب‌های خطی فرمودند، از استاد مستوفی تقاضا می‌کنم درباره منحصربه‌فرد بودن نسخه در مقابل فراوانی و تأثیر آن در ارزیابی نسخه‌های خطی دیدگاه‌هایشان را مطرح کنند.

مستوفی: درباره نسخه‌های منحصربه‌فرد باید بگوییم که بارها اتفاق افتاده که نسخه‌ای به‌دست ما رسیده و آن را بررسی کردیم و نسخه دیگری از آن در جایی نبوده و ما مجبور بودیم همان نسخه را با هر قیمتی که دارد، تهیه کنیم، برای اینکه آن نسخه را داشته باشیم. در کار قیمت‌گذاری در کتابخانه ملی هیئتی داریم که هر کس در تخصص خود فاکتورها را بررسی می‌کند و براساس آن قیمت‌گذاری می‌شود. کسانی که نسخه‌ها را می‌آورند، نمی‌دانند چه قیمتی دارد، کتاب‌هایی که نسخه‌های زیادی از آنها وجود دارد یا کتاب‌های درسی قیمتی ندارند. کتاب‌های علمی، ادبی یا کتاب‌هایی که از نظر مینیاتورها ارزشمندند، قیمت‌های بیشتری برای آنها گذاشته می‌شود.

کشاورز: آیا در قیمت‌گذاری لازم است کتابخانه ملی خود را با قیمت‌های جهانی یا بازار هماهنگ کند یا اینکه به عنوان دستگاه دولتی، بدون توجه به بازار فقط باید تعرفه‌های دولتی را رعایت کند. آیا این باعث نمی‌شود که بازارهای خارجی این کتاب‌ها را جذب کنند و از کشور خارج کنند و ما از این کتاب‌ها محروم شویم، چنانچه سال‌ها این اتفاق افتاده است.

مستوفی: کتابخانه ملی اخیراً قرآنی تهیه کرد که بسیار نفیس و زیباست، ما مدت‌ها سر این مسئله بحث داشتیم و بررسی می‌کردیم و در روزهای آخر بر آن شدیم که معیارهای

خود را با قیمت‌های بازارهای خارجی تطبیق دهیم. به همین دلیل با یکی از کارشناسان مهم یک حراجی در لندن که ایرانی هم است، تماس گرفتیم و او هم قیمت ما را تأیید کرد و ما توانستیم آن قرآن را با همان قیمت خریداری کنیم. ما در قیمت‌گذاری وضع بیرون را هم در نظر می‌گیریم، برخی از کتاب‌ها در بیرون اهمیت بیشتری دارند، مثل کتاب‌هایی که تزئینی است. ولی کتاب‌های علمی در بیرون طرفداری ندارد. کتابخانه‌ها آنها را بررسی و خریداری می‌کنند.

کشاورز: از آقای دکتر خانی‌پور از کارشناسان خوب نسخه‌های خطی که به زبان عربی و جنبه‌های هنری کتاب‌های خطی تسلط خوبی دارند. و خطاطان و کاتبان نسخ خطی را خوب می‌شناسند؛ درخواست می‌کنم درباره تأثیر جنبه هنری، یعنی تذهیب و نفیس بودن نسخه‌های خطی در ارزش‌گذاری آنها صحبت کنند. دیگر اینکه ارزش‌گذاری یک کار فردی یا جمعی است، اگر جمعی را می‌پذیرید، چگونه این اجماع شکل می‌گیرد و کسانی که به کتاب‌شناسی مسلط هستند با کسانی که در زمینه نسخه‌شناسی تخصص دارند، چطور به اجماع می‌رسند.

دکتر خانی‌پور: کتاب خطی یعنی تاریخ علم، فرهنگ و تمدن. یکی از مهم‌ترین ملاک‌های ارزش‌گذاری هر کتابخانه در بسیاری از کشورها، گنجینه نسخه‌های خطی آن کتابخانه است. کتابخانه‌های اسکندریه در مصر، آیت‌الله مرعشی، کتابخانه ملی، سپهسالار، مجلس شورای اسلامی و کتابخانه اسد یکی از معیارهای ارزش‌یابی کتابخانه را دارایی‌ها و گنجینه‌های نسخه‌های خطی می‌دانند. استاد انوار بحث کتاب‌شناسی را فرمودند که ناظر بر محتوی است و بحث نسخه‌شناسی که ناظر بر جلد و کاغذ و مشخصات ظاهری نسخه است. برای تشخیص محتوی یا قدمت کتاب که بحث کتاب‌شناسی را مطرح می‌کنند، ما اینها را تفکیک نمی‌کنیم. گرچه در

بحث نوشتار و ذخیره اطلاعات معیارهایی مثل نسخه‌شناسی، نفاست نسخه، مشخصات فیزیکی و ظاهری و بحث‌های محتوایی مطرح است، ولی یک رابطه انفکاک‌ناپذیر بین این دو هست. مثلاً اگر شما درباره کاغذ یا سبک نگارش یا قدمت شک داشته باشید، از نوع جلد می‌توانید به آن پی ببرید. درباره مکتب‌های تذهیب از مکتب تیموری، شیراز و اصفهان نام می‌برند که خود این مکتب‌ها بحث‌های روان‌شناسی عمیقی دارد. مثلاً شرایط اجتماعی - سیاسی زمان تیموری و افکار مردم آن دوره چه بوده که رنگ‌های تیره به کار بردند یا در مکتب اصفهان شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی چگونه بوده که مکتب اصفهان با آن گستره عمیق و وسیع هنری به‌وجود آمده است یا مکتب شیراز چه ویژگی‌هایی داشته است. شما از مکتب‌ها، قدمت و نوع کاغذ، نوع جلد، نحوه نگارش و درجه پختگی خط می‌توانید نسخه را شناسایی کنید. رابطه عمیق و جدایی‌ناپذیری بین ویژگی‌های نسخه‌شناسی و کمک به بحث کتاب‌شناسی وجود دارد و اینها از هم جدا نیستند.

در ارزیابی هر نسخه خطی معیارهای زیادی وجود دارد. گاهی نسخه خیلی زیاد است، اما اگر به خط خود مؤلف باشد، ارزش زیادی می‌یابد. از صائب تبریزی نسخه‌های زیادی چاپ شده و در کتابخانه‌های معتبر نیز موجود است، ولی وقتی به خط خود صائب است، ارزش آن را چندبرابر بالا می‌برد. هر کارشناسی اگر بخواهد نسخه‌ای را قیمت‌گذاری کند، حداقل باید سه تخصص داشته باشد. یکی تخصص محتوایی که آسان به دست نمی‌آید و سال‌ها باید کار کند. تخصص بعدی ویژگی‌های هنری و شناخت نفایس است. بحث دیگر نگاه بیرونی به جامعه است، یعنی ببیند در بازارهای بین‌المللی چه قیمتی دارد، البته طبیعی است که هر کارشناس به‌واسطه تخصص، تجربه، تحصیلات، گرایش و علائقی که دارد، شاید در برخی از آنها پختگی بیشتری داشته باشد. بهتر است هر سه عامل را داشته باشد.

اما دلیل اجماع این است که هر استادی که قیمت‌گذاری

دکتر خانی‌پور:
از مکتب‌ها، قدمت و نوع کاغذ، نوع جلد، نحوه نگارش و درجه پختگی خط می‌توانید نسخه را شناسایی کنید. رابطه عمیق و جدایی‌ناپذیری بین ویژگی‌های نسخه‌شناسی و کمک به بحث کتاب‌شناسی وجود دارد و اینها از هم جدا نیستند

کشاورز:
در سه سال گذشته
نزدیک به هفت هزار جلد
نسخه خطی در کتابخانه
ملی خریداری شده است
یعنی یک سوم موجودی
کل کتاب‌های چاپ سنگی،
در سه سال گذشته
جمع‌آوری شده است

می‌کند در شاخه‌ای بیشتر کار کرده، اما از بقیه شاخه‌ها هم آگاه است. وقتی چند نفر با هم بحث‌های علمی و کارشناسانه می‌کنند، باعث می‌شود که حق آن صاحب اثر ضایع نشود. بحث دیگر این است که از منظر کتابخانه ملی کارشناسی چه تفاوت‌هایی دارد، چون در اساسنامه کتابخانه ملی هست که میراث مکتوب کشور را باید حفظ کنیم، آثار تولیدشده توسط ایرانیان با هر زبان و موضوعی را جمع‌آوری کنیم؛ آثار به زبان فارسی را توسط هر نویسنده‌ای، چه ایرانی چه غیرایرانی، تولید شده باید تهیه کنیم. کتابخانه ملی نگاه انتفاعی به این موضوع ندارد که به‌عنوان دلال آن کتاب را خریداری کند و با قیمت بیشتری به دست دیگری برساند، چون براساس وظیفه‌اش باید آثار را حفظ کند. لذا قیمت را مقداری از بازارهای بیرون بالاتر می‌برد تا از داشتن نسخه محروم نشود.

می‌کند در شاخه‌ای بیشتر کار کرده، اما از بقیه شاخه‌ها هم آگاه است. وقتی چند نفر با هم بحث‌های علمی و کارشناسانه می‌کنند، باعث می‌شود که حق آن صاحب اثر ضایع نشود. بحث دیگر این است که از منظر کتابخانه ملی کارشناسی چه تفاوت‌هایی دارد، چون در اساسنامه کتابخانه ملی هست که میراث مکتوب کشور را باید حفظ کنیم، آثار تولیدشده توسط ایرانیان با هر زبان و موضوعی را جمع‌آوری کنیم؛ آثار به زبان فارسی را توسط هر نویسنده‌ای، چه ایرانی چه غیرایرانی، تولید شده باید تهیه کنیم. کتابخانه ملی نگاه انتفاعی به این موضوع ندارد که به‌عنوان دلال آن کتاب را خریداری کند و با قیمت بیشتری به دست دیگری برساند، چون براساس وظیفه‌اش باید آثار را حفظ کند. لذا قیمت را مقداری از بازارهای بیرون بالاتر می‌برد تا از داشتن نسخه محروم نشود.

قرشی: در تعریف ساده کتاب خطی، کتابی است که با دست نوشته شده باشد. تا قبل از قرن پانزدهم که گوتنبرگ دستگاه چاپ را اختراع کرد، تمام کتاب‌ها خطی بودند. بعد از آن تا زمانی که دستگاه‌های چاپ هنوز پیشرفته نبودند، هم کتاب‌های خطی و هم کتاب‌های چاپی وجود داشت. در ایران در زمان صفویه، ارامنه اصفهان دستگاه چاپی را آوردند و تعداد محدودی کتاب مثل کتاب مقدس و کتاب‌های مذهبی خود را چاپ کردند. نخستین دستگاه چاپی که به ایران آمد، در زمان فتح‌علی شاه بود، یعنی در سال ۱۲۱۰ به بعد و اولین کتابی هم که چاپ شد درباره جنگ‌های ایران و روس بود. اولین چاپ‌ها، چاپ‌های سربی بود. چند کتاب هم در آن زمان چاپ شد، ولی خوشایند مردم نبود، زیرا مردم به کتاب‌های خطی و خوشنویسی عادت داشتند. به همین دلیل چاپ به سمت چاپ سنگی سوق پیدا کرد. امروزه گاهی مردم کتاب‌های چاپ سنگی را با کتاب‌های خطی اشتباه می‌گیرند،

کشاورز: در سه سال گذشته نزدیک به هفت هزار جلد نسخه خطی در کتابخانه ملی خریداری شده است و تقریباً می‌توان گفت یک‌چهارم موجودی نسخه‌های خطی و حدود نه هزار جلد کتاب چاپ سنگی، یعنی یک‌سوم موجودی کل کتاب‌های چاپ سنگی، در سه سال گذشته جمع‌آوری شده است. این نشانه فعالیت جدی کتابخانه ملی در این زمینه است. این فعالیت مشکلاتی را هم ایجاد می‌کند، زیرا برخی از مالکان نسخ خطی با این تصور که نسخه خیلی نفیسی در

زیرا شباهت زیادی به هم دارند. برای اهل فن شناخت آن مشکل نیست، ولی برای مردم عادی مشکل است.

بعد از اسلام و طی چهارده قرن اخیر حدود سه میلیون نسخه خطی در جهان اسلام تولید شد که یک میلیون نسخه آن در ایران بود. از این یک میلیون، پانصد هزار نسخه آن در کتابخانه‌هاست و هنوز پانصد هزار نسخه خطی در منازل و در دست مردم است که باید جمع‌آوری شود. هر نسخه خطی به‌تنهایی یک هویت مستقلی دارد، ما اگر یک دیوان حافظ را به‌صورت متعدد چاپ کنیم، یک کتاب است، ولی هر نسخه خطی از دیوان حافظ یک هویت مستقل دارد، از این نظر که در چه زمانی نوشته شده، کاتب آن چه کسی بوده و معیارهای دیگری که استادان فرمودند.

نفیس بودن نسخه‌ها که به عوامل متعددی بستگی دارد؛ یکی از عوامل قدمت آن است، یعنی هرچه نسخه قدیمی‌تر باشد، نفاست بیشتری دارد و این به‌صورت خطی نیست بلکه به‌صورت لگاریتمی بالا می‌رود، مثلاً اگر تفاوت قیمت نسخه قرن ششم با هفتم یک است، تفاوت قرن ششم با پنجم ده می‌شود. بعد از آن منحصر به فرد بودن نسخه، موضوع آن، مؤلف آن، نفاست نسخه از نظر هنری، خط، تذهیب و جلد عواملی‌اند که نفاست نسخه را مشخص می‌سازند.

کشاورز: از آقای صادق زاده تقاضا می‌کنم گزارش مختصری درباره فعالیت‌های چندسال اخیر کتابخانه ملی در زمینه دریافت نسخه‌های خطی اهدایی و میزان خرید نسخه‌های خطی ارائه دهند.

صادق زاده: گروه فراهم‌آوری مخطوطات چهار وظیفه عمده دارد که عبارتند از: خرید، دریافت، اهدا، مبادله و صندوق امانت؛ در بحث خرید چهار مرحله داریم؛ شناسایی، کارشناسی، خرید نسخه‌های خطی و خروج آنها از کشور. خرید در کتابخانه ملی خوب بوده و اعتبارات خوبی هم در نظر گرفته شده و هیچ نسخه‌ای نبوده که عرضه شود و ما قدرت خرید آن را

نداشته باشیم. در بحث اهدا هم اقدام سازمان‌ها در تجلیل از اهداگران، انعکاس اخبار اهداگران و ضبط نام آنان در بانک اطلاعات اهداگران باعث شد تا به کتابخانه ملی روی بیاورند. ما در سال ۱۳۸۷ نسبت به سال‌های گذشته، یعنی از زمان تأسیس کتابخانه ملی، بیشترین تعداد نسخ اهدایی و بیشترین تعداد افراد اهداکننده را داشتیم. بانک اطلاعاتی نسخه‌های اهدایی دوره فرآهم‌آوری که آقای کشاورز اشاره کردند، در حال تدوین است و پنجاه درصد کار پیشرفت کرده، ولی متأسفانه در گذشته چون سازوکار مناسبی نبوده تا زندگینامه اهداکنندگان را دریافت کنیم یا نام آنان را در دفاتر ثبت کنیم، شناسایی اهداکنندگان و منابع اهدایی آنها در سال‌های گذشته کمی مشکل است، ولی اخیراً سازوکاری درست کردیم که در آن منابع اهدایی، زندگینامه و نام اهداکنندگان را ثبت می‌کنیم و حتی منابع اهدایی را هم کارشناسی می‌کنیم. یکی از امتیازات این کار این است که در سال گذشته یک نسخه شرح قانون ابن سینا توسط استاد جلالی خراسانی به کتابخانه اهدا شد که این نسخه هفتصد سال قدمت دارد و شاید سی میلیون تومان ارزش دارد.

در بحث مبادله که بیشتر با کشورهای خارجی صورت می‌گیرد، به‌صورت نسخه‌های ثانویه، یعنی میکروفیلم، میکروفیش، لوح فشرده و دیسک سخت هستند. از سال گذشته صندوق امانات را هم راه‌اندازی کردیم تا کسانی که مایل نیستند نسخه‌ها را اهدا کنند یا بفروشند، این نسخه‌ها در یک سازمان و یک مخزن استاندارد نگهداری کنند. این نسخه‌ها را به ما می‌سپارند و ما آنها را دریافت و کارشناسی می‌کنیم و برای اطلاع‌رسانی این نسخه‌ها یک موافقت‌نامه‌ای امضا می‌کنیم که آیا اطلاع‌رسانی شود یا خیر، آیا از آن نسخه ثانویه تهیه شود یا خیر. با توجه به این موارد توانستیم از آسیب دیدن نسخه‌های خطی در کشور جلوگیری کنیم. حدود بیست درصد نسخه‌هایی که به کتابخانه عرضه می‌شود، به‌دلیل عدم آگاهی از نحوه نگهداری، در شرایط خوبی نگهداری نشده و قابل استفاده نیستند.

قرشی:
ظاهر کتاب برای کسی که می‌خواهد کار تحقیقاتی کند، خیلی اهمیت ندارد و از نظر محتوی و مضمون است که اهمیت پیدا می‌کند

کشاوری: استاد انوار! در قیمت‌گذاری گاهی به ظاهر نسخه توجه زیادی می‌شود. این توجه تا چقدر توجیه دارد؟ با توجه به اینکه شاید برای ما محتوا در اولویت باشد.

انوار: وقتی قرار شد جشن هزارمین سال تولد بوعلی در سال ۱۳۳۰ برگزار شود، تصمیم گرفته شد مصری‌ها کارهای عربی بوعلی و ما کارهای فارسی او را چاپ کنیم که تعداد زیادی، یعنی حدود ۱۲ جلد کتاب فارسی چاپ شد. وقتی آنها را بررسی می‌کردم دیدم که این نسخه‌ها از لحاظ ظاهری بسیار خوب چاپ شده ولی غلط‌های بسیاری دارد. ظاهر نسخ برای افرادی که آنها را برای تزئین نگهداری می‌کنند، اهمیت دارد، ولی افرادی که نسخه خطی را از نظر محتوا می‌خواهند ارزش آن به نظر من از نظر محتوایی بالا می‌رود.

قرشی: همان‌طور که استاد فرمودند ظاهر کتاب برای کسی که می‌خواهد کار تحقیقاتی کند، خیلی اهمیت ندارد و از نظر محتوی و مضمون است که اهمیت پیدا می‌کند. کتاب‌های قدیمی - حدود هفتصد یا هشتصد سال پیش - معمولاً افتادگی زیاد دارند. بهترین نسخه برای تحقیق کتابی است که خود مؤلف نوشته است و معمولاً این کتاب‌ها خوش خط نیست و خط‌خوردگی زیادی دارد. اما از نظر هنری جنبه دیگری، از جمله خط، تذهیب و جلد ارزش پیدا می‌کند و در اینجا فقط ظاهر اهمیت دارد، یعنی کتاب هنری که ارزش ریالی پیدا می‌کند و تمیزی آن اولین حرف است. یک قرآن مذهب درجه یک و تمیز اگر کثیف و آب‌خورده شود، قیمت آن نصف می‌شود. بنابراین دو موضوع مطرح است یکی جنبه علمی و تحقیقاتی و دوم نفاست هنری و خط و تذهیب و جلد آن.

دکتر خانی‌پور: در خصوص نفاست ظاهری و ارزش محتوایی نسخه‌های خطی و اثرگذاری آنها در تعیین قیمت توسط کارشناس به‌نظر من، ما باید از یک منظر دیگر هم به

موضوع نگاه کنیم و آن اینکه انتظارات کارشناس یا جامعه هنری درباره یک نسخه خطی برآورده شود. دو گروه کتاب را ما باید جدا کنیم، یک گروه کتاب‌هایی هستند مثل قرآن‌ها، صحیفه سجادیه و دیوان‌های مثنوی، حافظ، کلیات سعدی، سنایی و شعرای بزرگ دیگر که یک کارشناس، جامعه هنری، مجموعه‌دار و کتابخانه این انتظار طبیعی را دارد که کتاب نفیسی باشد و خط آن پختگی بالایی داشته باشد و ظاهر بسیار خوبی هم داشته باشد. اگر یک نسخه خطی مثل صحیفه سجادیه، زاد المعاد، کتب ادعیه یا یک قرآن درجه نفاستش پایین باشد، ارزش چندانی ندارد. اما برخی از نسخه‌ها مثل کتاب مقاصد الحان عبدالقادر مراغی که کتاب ارزشمندی هم هست، انتظار بنده کارشناس این نیست که جلد خیلی بالایی داشته باشد. اگر یک جلد معمولی هم داشته باشد کافی است، چون مهم محتوای کتاب است. اگر این کتاب توسط نویسنده نوشته شده یا از سوی نویسنده تصحیح شده باشد یا یک تعلیقه و حاشیه خیلی قوی بر آن نوشته شده باشد، ارزش محتوایی این کتاب کافی است که قیمت آن را بالا ببرد. اینها نکاتی‌اند که در قیمت‌گذاری توسط کارشناس باید مورد مطالعه قرار گیرد.

قرشی: هر نسخه خطی هم اهمیت ندارد. مثلاً کتاب درسی که هر طلبه‌ای در دوران تحصیل یک حاشیه‌ای برای خود می‌نوشته و فراوان هم است، ارزش ریالی ندارد یا کتاب‌های مقتل که فراوان نوشته شده، ارزش ریالی بالایی ندارد.

صادق زاده: یکی دیگر از امتیازات کتاب‌های خطی، وقف آنها است. برخی از نسخه‌ها را شخصیت‌های مهمی وقف کردند، مثلاً در کتابخانه موزه ملی، قرآنی نگهداری می‌شود که از نظر نفاست بی‌نظیر است، تمام قرآن با طلا نوشته شده و دور طلا تحریر دارد، دورگیری و غلطگیری شده است. این قرآن دست شاه‌عباس بوده و آن را به بقعه اردبیل هدیه کرده است. این قرآن علاوه بر اینکه از نظر خط، قدمت و تذهیب

کتاب
اطلاعات ارتباطی دانش‌تاشی

قرشی:
بعد از اسلام و طی
چهارده قرن اخیر حدود
سه میلیون نسخه خطی
در جهان اسلام تولید شد
که یک میلیون نسخه آن
در ایران بود

با ارزش و اهمیت دارد، همان وقف‌نامه‌ای که شاه‌عباس به‌دست خودش نوشته ارزش خاصی دارد. گاهی از نظر ظاهری به برخی از کتاب‌های خطی برمی‌خوریم که ظاهر خوبی ندارد و بدخط است، مثلاً شخصی قسمتی از شاهنامه را نوشته که قدمت زیادی ندارد، از نظر خط ارزش ندارد و امتیازات دیگری هم ندارد، ولی ما باید به این توجه داشته باشیم که همین شاهنامه بدخط از روی یک شاهنامه بقعه منحصربه‌فردی نوشته شده باشد که ممکن است اشعاری در این نسخه باشد که در شاهنامه‌های چاپی و نسخه‌های دیگر وجود نداشته باشد. باید به این نکته توجه داشته باشیم که فقط به ظاهر کتاب اهمیت ندهیم.

قرشی: من نکته‌ای به صحبت‌های آقای دکتر خانی‌پور اضافه کنم و آن اینکه ما معمولاً هر نسخه‌ای را که آورده می‌شود، قیمت‌گذاری می‌کنیم. حال نسخه‌ای باشد که صفحه اول آن افتاده یا اینکه یک قرآن خیلی معمولی باشد. البته نسخه‌ای را که خیلی منقرض شده باشد، قیمت‌گذاری نمی‌کنیم، ولی اگر نسخه‌ای باشد که بتوان گفت یک نسخه است، آن را قیمت‌گذاری می‌کنیم.

مستوفی: گاهی ممکن است نسخه‌ای منحصربه‌فرد اول و آخر نداشته باشد، این نسخه بررسی و شناسایی می‌شود، ولی برخی از کتاب‌های معمولی مخصوصاً کتاب‌های درسی که بیشتر خوانده شده و اول و آخر ندارد، امتیاز زیادی ندارد. به‌تازگی در کتابخانه مجلس نسخه‌ای را آورده بودند که اول و آخر نداشت و در آنجا بررسی شد و معلوم شد که نسخه‌ای است که در دنیا منحصربه‌فرد است و هیچ‌کجا این نسخه وجود ندارد که با قیمت بسیار بالایی این نسخه خریداری شد. بنابراین تنها ناقص بودن دلیل بر بدی یا کم‌ارزش بودن نسخه نیست، مگر اینکه نسخه فراوانی باشد و اهمیتی نداشته باشد. گرچه نسخه‌هایی که صفحات اول و آخر آنها موجود است، ارزش بیشتری دارند، ولی باز به محتوای نسخه بستگی دارد. در گذشته پهبودی‌ها برخی از نسخه‌ها را که تزئینی بودند و حتی سرلوح صفحه اول برخی از قرآن‌ها را می‌کنند و به‌تنهایی می‌فروختند و به خود قرآن اهمیت نمی‌دادند که البته ارزش این قرآن به دلیل ناقص بودن پایین می‌آید.

کشاوری: از همه اساتید و حضرات که در جلسه حضور داشتند سپاسگزاریم.

یکی از حاضران: با توجه به اینکه کتابخانه ملی قرآن‌های نفیس بسیاری در اختیار دارد، آیا هم اکنون قرآن‌های خطی با قدمت حدود صد سال و فاقد تذهیب و ویژگی‌های هنری را خریداری می‌کند؟ سؤال بعدی اینکه برخی از نسخه‌های خطی از نظر ظاهری آسیب بسیار زیادی دیده‌اند و مرمت و نگهداری آنها بسیار سنگین است، آیا اینگونه کتاب‌ها هم خریداری می‌شود و اگر خریداری می‌شود نحوه قیمت‌گذاری آنها چگونه است؟ لطفاً درباره کتاب‌هایی که معمولاً صفحات اول و آخر آنها افتاده و اسم کتاب، تاریخ کتابت و نویسنده مشخص نیست هم توضیح دهید.

دکتر خانی‌پور: درباره خرید قرآن‌ها یک نظر عمومی در جامعه کارشناسی و کتابخانه‌ها مطرح است و یک نظر اختصاصی کتابخانه ملی. از نظر عمومی قرآن‌هایی را که شما مثال زدید چندان ارزش ریالی در بازار ندارد. اما کتابخانه ملی موظف به حفظ آثار اسلامی - ایرانی است و به این دلیل این قرآن‌ها را خریداری می‌کند، اما یک فرهنگ و یک باوری در خصوص مجموعه‌داران باید ایجاد شود. معیارهایی که عوام دارند با معیارهای خواص و حتی معیارهای اخص متفاوت است، خواص و اخص به هم نزدیک هستند، ولی تفاوت